

РОЗВИТОК ТЕМАТИЧНОГО КАРТОГРАФУВАННЯ

Излагается краткая история развития тематического картографирования государственной картографо-геодезической службы Украины. Рассмотрены главные направления этого вида картографирования. Освещены основные картографические произведения, дана их краткая характеристика.

A summary of progress of thematic mapping by the state cartographic and geodetic service of Ukraine is given. The basic trends of thematic mapping are considered; the principal cartographic editions are reviewed and their brief descriptions are presented.

20-річчя діяльності державної картографо-геодезичної служби України характеризується вагомими досягненнями у сфері тематичного картографування. За цей час національна картографія пройшла складний шлях розвитку від створення перших простих стінних карт світу українською мовою до повноцінних комплексних атласів світу, від невеликих популярних атласів до Національного атласу України, від навчальних карт і атласів, створених на основі попередніх радянських видань, до комплектів навчальних картографічних засобів для вивчення в школі географії, історії, іноземних мов [3,4].

До 1991 р. роботи з тематичного картографування в системі ГУГК СРСР на території України виконували передусім Київське науково-редакційне картоукладальне підприємство (раніше – Київська картографічна фабрика, Фабрика № 1 ГУГК, а нині – ДНВП "Картографія"), що входило до складу ВКО "Картография" (м. Москва), та Вінницька картографічна фабрика (кол. Фабрика № 10 ГУГК, а нині – Державна картографічна фабрика). Наприкінці 1980-х років до створення докладних туристичних карт на точній топографічній основі прилучилися Українське аерогеодезичне підприємство (УкрАГП) та Харківське відділення Українського державного інституту інженерно-геодезичних вишукувань і зйомок (нині – Державне підприємство "Східгеоінформ"), обсяги робіт яких були незначними. Створенням тематичних карт, насамперед планів міст, туристичних карт, рідше – адміністративних, автошляхів і довідкових карт, крім уже згадуваних підприємств, у 1990-х роках займалися в незначних обсягах "Укргеоінформ", ДНВП "Аерогеодезія", НДІГК, "Херсонгеоінформ", "Сумигеодезкартографія", "Донбасмаркшейдерія".

Тематичне картографування для широких верств населення у 1990-х роках розвивалося у складних умовах загальної економічної кризи. До того ж, розвалився відпрацьований механізм карторозповсюдження через мережу книготорговельних організацій Укркниги. Картографічні підприємства перестали одержувати замовлення від торговельних організацій, які раніше фінансували тиражування продукції. Значно скоротилися як асортимент картографічних творів, так і загальні

обсяги тиражів. Картографічні виробничі підрозділи змушені були перебудовувати свою роботу й пристосовуватися до реальних умов ринку, займатися питаннями маркетингу.

У перші роки становлення самостійної галузі підприємства Укргеодезкартографії у рамках галузевого державного замовлення готували політико-адміністративні карти, стінні навчальні карти з географії, початкові та шкільно-краєзнавчі атласи, плани міст. Основні картоукладальні роботи виконувало НВП "Картографія", значно менше – Вінницька картографічна фабрика. У 1992-1993 рр. держава щорічно фінансувала підготовку до видання понад п'ятдесяти карт і атласів традиційної тематики. Більшість картографічних творів, підготовлених до тиражування, у зв'язку з відсутністю замовлень від торговельних організацій не було видруковано. У наступні роки державне замовлення на картографічні роботи почало різко скорочуватись.

В умовах розвитку ринкових відносин монополія державних картовиробничих підприємств почала поступово згасати. З'являється низка приватних підприємств картографічного профілю. До випуску картографічних творів масового попиту прилучилися деякі підприємства Укргеодезкартографії, які раніше виконували лише топографо-геодезичні роботи, а також картографічні підрозділи Топографічної служби Збройних сил України. Проте з кінця 1990-х років створенням тематичних карт у державній картографо-геодезичній службі майже одноосібно займається ДНВП "Картографія", завдяки високоякісній продукції якого українська картографія користується заслуженим авторитетом на міжнародному рівні. Обсяги картоукладальних робіт Державної картографічної фабрики за роки незалежності стали дуже незначними.

Дедалі очевиднішими і помітнішими стають певні тенденції у сфері тематичного й спеціального картографування:

- криза геологічного та інших напрямів державного й відомчого картографування;
- розвиток видання картографічних творів традиційної тематики для широких верств населення на самоокупній основі;
- поява нових для України тематичних і спеціальних карт або докорінна модернізація традиційних (морські навігаційні карти, аеронавігаційні карти, картографічні твори на великі міста для

широких верств населення тощо);

- перехід на комп'ютерні технології створення карт і до геоінформаційного картографування;
- масове використання космічних знімків для укладання карт і планів міст;
- збільшення частки використання картографічної інформації в електронному вигляді, що зменшує обсяги картовидавничих робіт.

За 20 років діяльності державної картографо-геодезичної служби підприємствами галузі створено значну кількість тематичних карт і атласів для задоволення різноманітних потреб економіки, освіти, культури та широких верств населення.

Серед головних напрямів тематичного картографування виділимо такі:

Атласне картографування. Високий науковий та виробничий потенціал української картографічної школи з повною силою проявився на ниві атласного картографування.

До проголошення незалежності України вітчизняні картографічні підприємства не видавали довідкових атласів світу. Тому знаковою подією став вихід у світ у 1999 р. *Атласу світу* (ДНВП "Картографія"), який підсумував велику роботу з передачі українською мовою географічних назв зарубіжних країн (обсяг 216 с., близько 30 тис. назв географічних об'єктів). З 2002 р., коли цей атлас було переукладено із незначними змінами за комп'ютерними технологіями, він уже витримав чотири перевидання (мал. 1).

Мал. 1. Атласи світу

Результатом співпраці ДНВП "Картографія" з британським видавництвом "Harper Collins Publishers" став загальногеографічний *Атлас світу* (2004 р.), який на 336-ти сторінках подає докладні карти країн, груп країн, добірки космо- і фотознімків, тексти, таблиці. В атласі підписано найбільшу кількість географічних об'єктів світу українською мовою (понад 80 тис. найменувань). Продовженням співпраці з "Harper Collins Publishers" стало видання

тематичних атласів *"Історія світу"* (2008 р.), *"Ілюстрований атлас для дітей"* (2008 р.), *"Глобальні проблеми світу"* (2009 р.), *"Атлас біблійної історії"* (2010 р.), які донесли українському читачеві багато оригінальної інформації (мал. 2).

Мал. 2. Перекладні видання

На основі сучасних картографічних джерел, літературних та статистичних матеріалів створено географічний *Атлас вчителя* (2010 р.) – комплексне картографічне видання, в якому відображено теми загальної географії та картографії, охарактеризовано природні умови й ресурси, населення та економіку світу й України, відтворено материки і океани, країни та регіони світу [1]. Відзначимо також ошатно оформлене інформаційно-довідкове видання *"Атлас світу для всієї родини"* (2011 р.) (див. мал. 1).

Найвагомішим досягненням української географічної та картографічної науки і практики стало видання у 2007 р. *Національного атласу України* (мал. 3), створеного відповідно до Указу Президента України "Про Національний атлас України" (2001 р.) та Постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження Програми підготовки та видання Національного атласу України" (2003 р.).

Мал. 3. Національний атлас України

Національний атлас України є результатом спільної праці науковців і картографів України. Національна академія наук опрацювала концепцію і здійснила авторські розробки майже 50 % загальної кількості карт. У розробленні карт атласу брали участь фахівці академічних інститутів географії, геофізики, зоології, ботаніки, геологічних наук, екології Карпат, а також Державної геологічної служби, Українського науково-дослідного гідрометеорологічного інституту, національних університетів (Київського, Львівського і Таврійського) тощо. Науково-методичне забезпечення створення Національного атласу здійснював Інститут географії НАН України. Роботи з підготовки атласу до видання виконало ДНВП "Картографія". Загальну організацію робіт зі створення та видання атласу забезпечували Координаційна рада і Редакційна колегія [2].

Свідченням зрілості картографічної галузі став вихід у світ протягом короткого часу (2003-2006 рр.) низки довідкових атласів України, що видані ДНВП "Картографія" в однаковому форматі у твердій оправі: *Загальногеографічний атлас України* (2004 р.), *Комплексний атлас України* (2005 р.), *Політико-адміністративний атлас України* (2006 р.), а також *"Україна. Промисловість та інвестиційна діяльність"* (2003 р.) (мал. 4). Із пізніших видань відзначаємо Комплексний атлас Київської області (2009 р.).

Мал. 4. Атласи України

Картографування політичного та адміністративно-територіального устрою. Політичні, політико-адміністративні та адміністративні карти є одним з найголовніших тематичних напрямів картоукладальних робіт підрозділів державної картографо-геодезичної служби, передусім ДНВП "Картографія". Відповідальною справою національної картографії є створення політичної карти світу з достовірним відображенням офіційних назв держав і територій, їхніх столиць, точним нанесенням державних кордонів та відображення належності тих чи інших територій тощо. Політико-адміністративні карти України й адміністративні карти її областей та Автономної Республіки Крим відобра-

жують політичний і адміністративно-територіальний устрій територій та розраховані на широке коло споживачів у всіх сферах політичної, господарської, громадської та культурної діяльності.

Першим кроком у картографуванні політичної картини світу стала *Політична карта світу масштабу 1:35 000 000* (1993 р.), яка потім неодноразово перевидавалася українською та російською мовами. З 2000 р. стали виходити нові варіанти політичної карти світу в масштабах 1:35 000 000 та 1:25 000 000 з прапорами держав. Наступним кроком у докладнішому картографуванні всього світу стало створення у 2005 р. двоаркушевої стінної *Політичної карти світу масштабу 1:15 000 000* із значно більшим обсягом інформації (загальний розмір карти – 158 × 216 см) [4, с. 127].

Важливим тематичним напрямом картоукладальних робіт державної картографо-геодезичної служби є створення та регулярне видання політико-адміністративних карт України масштабів 1:500 000 (1993, 2005 рр.), 1:750 000 (з 1998 р.), 1:1 000 000 (з 2003 р.), 1:1 500 000 (з 2002 р.). Введення в експлуатацію у 2002 р. друкарні "Лунапак" (м. Дніпропетровськ) дозволило друкувати стінні карти на аркушах великого формату розміром до 108 × 152 см. Тому кількість друкованих аркушів стінних карт масштабів 1:500 000, 1:750 000 та 1:1 000 000 було зменшено від восьми, чотирьох і двох аркушів до чотирьох, двох і одного відповідно.

До 1993 р. завершено видання серії стінних адміністративних карт областей України масштабу 1:400 000, укладання якої на базі топографічної карти було розпочато ще наприкінці 1980-х років. У 1997 р. дану серію було відновлено, але вже у складаному вигляді з додаванням покажчика географічних назв. Упродовж 1997-2000-го років у такому вигляді вийшли у світ адміністративні карти 14-ти областей.

2002 р. виданням *карти Івано-Франківської області* започатковано випуск нової серії адміністративних карт Автономної Республіки Крим і областей України масштабу 1:250 000 (мал. 5). Ці

Мал. 5. Адміністративні та загальногеографічні карти областей України масштабу 1:250 000

карти, укладені на основі топографічної карти масштабу 1:200 000, відображують всі населені пункти та межі адміністративних одиниць найнижчого рангу – сільських рад. Карти виходять у складаному вигляді з покажчиком географічних назв і мають статус офіційного видання. Протягом 2002-2007-го років було створено карти всіх областей, але вже з 2003 р. проводиться регулярне їх перевидання з відповідним оновленням тематичного змісту.

Загальногеографічне картографування (не топографічне). З довідкових загальногеографічних карт традиційними та регулярними стали видання ДНВП "Картографія" складаних карт України масштабом 1:1 500 000 (з 1995 р.) та стінних карт у масштабі 1:750 000 на 4-х (з 1997 р.) і на 2-х (з 2003 р.) аркушах. 2005-го року побачила світ **Загальногеографічна карта України** масштабу 1:500 000 (4 арк.), підготовлена до видання у програмному середовищі Mapstation з частковим оновленням і уточненням географічної ситуації (гідрографія, берегова лінія морів, водосховищ, озер) за космічними знімками. Карти детально відображують гідрографічну мережу, населені пункти (за типом поселення, кількістю жителів, адміністративним значенням), шляхи сполучення (залізничні, автомобільні шляхи), державні кордони та межі (областей і автономної республіки, заповідників, національних парків) і рельєф.

За державним замовленням упродовж 2004-2010-го років розроблено та підготовлено до видання серію загальногеографічних карт усіх регіонів України масштабу 1:250 000, з яких уже випущено карти **"Автономна Республіка Крим"** (2005 р.), **"Івано-Франківська область"** (2006 р.) та **"Донецька область"** (2006 р.). Карти докладно відображують географічні особливості регіонів країни (див. мал. 5).

З 2010-го року видається стінна **Фізична карта світу** масштабу 1:35 000 000 українською та російською мовами.

Туристичне картографування. Туристична тематика традиційно становила значну частку видань широкого попиту колишнього ГУГК СРСР. На початку 1990-х років в умовах економічних негараздів в Україні різко скоротилися масштаби внутрішнього туризму, що й спричинило зменшення попиту на туристичні карти, і їх випуск дуже скоротився. У 1992-1993-х роках ще було видано декілька туристичних карт, підготовлених раніше підприємствами Укргеодезкартографії (НВП "Картографія", Державна картографічна фабрика, Українське АГП, Експедиція № 2 УкрАГП (нині – ДП "Херсонгеоінформ"). У 1997 р. НВП "Картографія" спільно з УкрАГП започаткувало видання серії туристичних карт України масштабу 1:100 000 українською мовою на основі номенклатурних аркушів оновлених топографічних карт цього масш-

табу. Всього упродовж 1997-2000-го років було видано лише 8 карт.

Активізація розвитку туризму і туристичної інфраструктури в Україні з кінця 1990-х років сприяла відновленню попиту на картографічні видання туристичного змісту. Великомасштабні **туристичні карти на регіони Криму та Українських Карпат** з 1998 р. видає ДНВП "Аерогеодезія", пізніше це підприємство випускало оглядові карти Криму та України.

З рубежу століть туристичні картографічні видання починають займати гідне місце і в асортименті продукції ДНВП "Картографія". 2001-го року виходить у світ **туристична карта України** масштабу 1:1 000 000, пізніше – **туристичні карти України** масштабу 1:1 250 000 (українською та російською мовами, 2002 р.), **оглядові туристичні карти Криму** (з 2002 р.) та **Українських Карпат** (з 2006 р.) масштабу 1:300 000. Виданням **карти "Карпати. Яремча-Ворохта"** (2005 р.) масштабу 1:50 000 започатковано серію великомасштабних (1:50 000 та 1:75 000) маршрутних туристичних карт на регіон Українських Карпат, а вихід **карти "Крым. Чатыр-Даг"** масштабу 1:50 000 поклав початок аналогічній серії на регіон Криму. Карти наочно відтворюють пішохідні туристичні маршрути, гірськолижні витяги, об'єкти обслуговування туристів, визначні місця та екзотичні об'єкти. На сьогодні уже вийшло друком понад 40 найменувань цієї серії (мал. 6). 2008-го року відновлено серію оглядових туристичних карт адміністративних областей України (масштаби 1:250 000-1:400 000) – видано 8 карт (не рахуючи карти Криму).

Мал. 6. Маршрутні туристичні карти Українських Карпат і Криму масштабів 1:50 000-1:75 000

Особливе місце серед туристичних видань займають тематичні туристичні карти, серед яких виокремимо **"Крым. Чудеса и аномальные зоны"** (2009 р.), **"Крым. Экстремальный туризм"** (2009 р.),

"*Козацька Україна. XVI-XVIII ст.*" (2011 р.).

Для тих, хто цікавиться природною та історико-культурною спадщиною України, ДНВП "Картографія" створило *атласи "Знайомтесь, Україна"* (2009 р.) і *"Туристичне намисто України"* (2011 р.). Атласи містять карти, що дають загальне уявлення про Україну та детальну інформацію краєзнавчого характеру. На них нанесено найвідоміші історико-культурні, архітектурні та археологічні пам'ятки, визначні місця, об'єкти природно-заповідного фонду, музеї, курорти України. Карти доповнюються текстами, художніми малюнками, космічними знімками та великою кількістю фотоілюстрацій. З 2009 р. видаються атласи туриста на окремі регіони (Крим) та адміністративні області (Київська, Тернопільська).

Картографування міст. Атласи та плани міст посідають важливе місце серед видань, що адресовані широким верствам населення. Виданням у 1993 р. плану Києва масштабу 1:25 000 ДНВП "Картографія" започаткувало *серію видань "Міста України"*, підходи до створення якої було відкореговано у 1998 р.: розроблено єдині вимоги до укладання географічної основи та відбору тематичного навантаження, стандартизовано умовні позначення, шрифтове та кольорове оформлення. Плани міст доповнюються картами околиць і, як правило, центральної частини міста у збільшеному масштабі. Плани окремих міст з 2004 р. почали виходити іноземними мовами. Нині серія включає понад 90 планів майже на 70 міст України (мал. 7). Для створення картографічної основи міст широко використовуються космічні знімки.

Мал. 7. Плани міст із серії "Міста України" та обласні карти автошляхів масштабу 1:250 000

З 2003 р. ДНВП "Картографія" випускає *серію планів середніх і малих міст "Обличчя міста"*, яка характеризується інформаційно насиче-

ними текстовими та ілюстративними матеріалами історико-культурного і туристичного спрямування, залученням реклами місцевих підприємств та організацій. Загалом видано понад 50 таких планів міст.

Окремим напрямом картографування великих міст стали так звані *атласи до кожного будинку*, які являють собою періодичні картографічні видання з докладною і точною географічною основою головної карти, що дає змогу показувати всі міські будівлі, і великим обсягом різнопланової тематичної інформації. Атлас "*Київ*" витримав уже 14 видань (1998-2011 рр.).

Картографування автомобільних шляхів. Важливим напрямом тематичного картографування стало створення карт і атласів автомобільних шляхів, що зумовлено значним зростанням кількості автомобілів у країні. Першими такі карти стало видавати Українське АГП, чия карта автошляхів України (перше видання – 1993 р.) масштабу 1:1 000 000, створена на основі топографічної карти відповідного масштабу, тривалий час була найдокладнішою та найбільш тиражною.

З другої половини 1990-х років домінуюче становище у цьому сегменті тематичного картографування займає продукція ДНВП "Картографія". Від виданого у 1996 р. за класичною технологією *Атласу автошляхів України* у масштабі 1:500 000 підприємство за 15 років напрацювало значний доробок карт і атласів цієї тематики, розробило стандартні підходи до відображення змісту та уніфікації умовних позначень. Важливими віхами у розвитку картографування автошляхів стали: *карта автомобільних шляхів України* (2000 р.) масштабу 1:1 000 000; *атласи України* масштабів 1:1 000 000 (2000 р.), 1:500 000 (2003 р.), 1:250 000 (2008 р.); *атлас автошляхів Європи* (2000 р.) масштабу 1:3 500 000. Упродовж 2002-2005-го років видано *серію карт автомобільних шляхів адміністративних областей України* масштабу 1:250 000 (див. мал. 7). Карти, як правило, доповнені планами найбільших міст і покажчиками назв населених пунктів. У 2009-2010-му роках вийшли друком карти автошляхів зарубіжних країн – Білорусі, Молдови, Польщі, Угорщини, Болгарії, Румунії, Балканських країн. Карти й атласи автомобільних шляхів регулярно перевидаються із змінами та доповненнями.

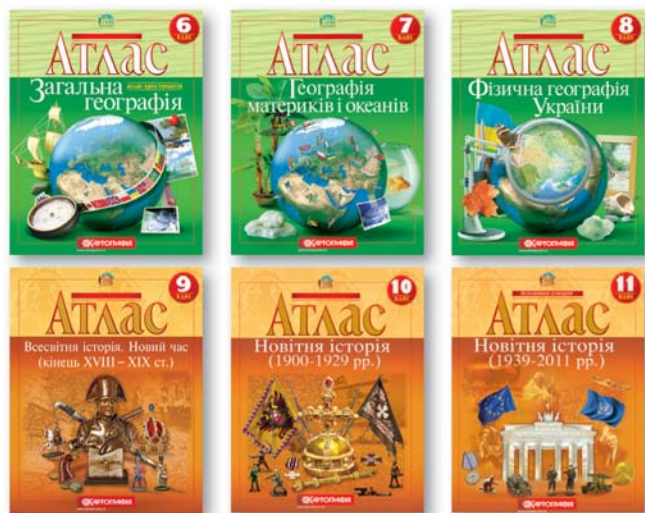
Навчальне картографування. З перших років проголошення незалежності України першочерговим завданням державної картографо-геодезичної служби стало забезпечення потреб вітчизняної освіти навчальними картографічними посібниками. На початковому етапі для забезпечення загальноосвітньої школи було підготовлено до видання українською мовою навчальні карти й атласи, що розроблялися і видавалися раніше ГУГК СРСР, з внесенням певних змін. Упродовж 1992-1996-го років НВП "Картографія"

видало серію навчальних карт світу й низку фізичних і політичних карт частин світу й материків. У 1996-1998-му роках для середньої школи було видано серію із 21-ї стінної карти природи, населення та господарства України масштабу 1:1 000 000, авторські оригінали яких розробив Інститут географії НАН України. З 2004 р. розпочато друге видання навчальних карт з географії України. Для поглибленого вивчення іноземних мов розпочато випуск серії стінних карт зарубіжних країн відповідними мовами, що вивчаються у загальноосвітній школі. Видано **політичні та фізичні карти Великої Британії, Німеччини, Іспанії, Франції, США.**

Таким чином, сьогодні налагоджено випуск стінних карт з географії світу, географії материків, географії України; із всесвітньої історії, історії України; для вивчення іноземних мов; з вивчення астрономії.

У 1993 р. розпочато випуск навчальних атласів з географії. Тепер регулярно видаються покладні навчальні атласи з географії та історії (мал. 8) і контурні карти до них. Поглиблене вивчення географії України в школі було забезпечене виданням **"Україна. Навчальний атлас"** (1998 р.), на 96-ти сторінках якого розміщено 158 карт. Для вчителів і студентів створено вже згадуваний **Атлас вчителя** (2010 р.), 328 сторінок якого ілюструють 452 карти світу, материків, регіонів, країн, океанів, України.

Мал. 8. Навчальні атласи з географії та історії

Пам'ятки картографії України. Продовженням започаткованої в Україні В. Кордтом традиції видання репродукцій картографічних творів, що мають історичне та наукове значення,

стала **серія видань "Пам'ятки картографії України"**. ДНВП "Картографія" видало три атласи репродукцій старовинних карт із картографічних фондів львівських бібліотек: **Україна на стародавніх картах. Кінець XV – перша половина XVII ст.** (2004, 2006 рр.), **Україна на стародавніх картах. Середина XVII-друга половина XVIII ст.** (2009 р.), **Рукописні карти XVI-XIX століть** (2011 р.) (мал. 9).

Мал. 9. Серія видань "Пам'ятки картографії України"

Набутки української картографії високо оцінені на численних міжнародних і вітчизняних картографічних та книжкових виставках, наукових конференціях і симпозиумах. Вони неодноразово були відзначені нагородами на вітчизняних та міжнародних виставках і конкурсах. За участь у підготовці до видання Національного атласу України група працівників ДНВП "Картографія" удостоєна звання лауреатів Державної премії України в галузі науки і техніки 2009 року.

Література

1. Молочко, В.В. Атласне картографування світу [Текст] / В.В. Молочко, В.В. Радченко, Н.І. Сивак // Вісн. геодез. та картогр. – 2009. – № 3. – С. 21-28.
2. Руденко, Л.Г. Національний атлас України. Наукові основи створення та їх реалізація [Текст] / Л.Г. Руденко, А.І. Бочковська, Т.І. Козаченко [та ін.] / За ред. Л.Г. Руденка. – К.: Академперіодика, 2007. – 408 с.
3. Сосса, Р.І. Сучасний стан галузевого тематичного картографування [Текст] / Р.І. Сосса // Вісн. геодез. та картогр. – 2001. – № 3. – С. 50-55.
4. Сосса, Р.І. Тематичне картографування [Текст] / Р.І. Сосса, І.С. Руденко // Державна картографо-геодезична служба України (1991-2006); За ред. Р.І. Сосси. – К.: НДІГК, 2006. – С. 123-137.

Надійшла 10.10.11